

NEKI ELEMENTI TRAJNIH POSLJEDICA PO BOŠNJAČKU PORODICU KAO REZULTAT GENOCIDA I ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA NAD BOŠNJACIMA 1992-1995.

341.485(497.6=163.4*3)"1992/1995"

Jasmina ZAGORICA

SAŽETAK: U fokusu ovog rada je nekoliko osnovnih problema s kojima se susrela bošnjačka porodica tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu, a posebno nakon zločina genocida nad Bošnjacima Srebrenice – sigurne zone Ujedinjenih nacija. Padom Srebrenice, Vojska Republike Srpske, Vojska Jugoslavije, dobrovoljačke jedinice iz Srbije, Crne Gore, Grčke, Rusije počinile su zločin genocida sa masovnim egzekucijama, silovanjem, lovom na ljude u rasulu po planinskim vrletima, te raznim oblicima zvjerstava sa namjerom potpunog uništenja osoba muškog spola od maloljetničkog doba do doba duboke starosti. Zločinci su u saradnji sa vlastima Srbije organizovali prijevoz žena, djece i starih do Kladnja, a problematika tako bitno okrnjenih preživjelih bošnjačkih porodica višestruko je kompleksna sa trajnim posljedicama sve do danas. Spašavanjem “golih” života, protjerano i izbjeglo stanovništvo se suočavalo sa brojnim problemima adaptacije, asimilacije i akulturacije u novoj životnoj sredini, načinom zadovoljavanja primarnih - egzistencijalnih ljudskih i socijalnih potreba. U dijelu rada autorica će pokušati prikazati neke od posljedica sa kojim se i danas poslije dvadeset godina od genocida suočava bošnjačka porodica, sa posebnim osvrtom na duševno stanje osoba koje su preživjele zločin genocida.

Ključne riječi: porodica, tortura, genocid, odgoj djece, odrastanje, trauma, siromaštvo, prilagođavanje.

Uvod

Agresija na Bosnu i Hercegovinu ostavila je višestruke posljedice na ljude, pogotovo kad je u pitanju bošnjački narod, kao najveća i višestruka žrtva dvostruke agresije. Osim nevjerovatno velikih materijalnih razaranja u obzir se mora uzeti činjenica da se radi o

ogromnom broju ljudskih žrtava, ubijenih i zlostavljanih, te o masovnim migracijama. Ako se osvrnemo na Popis stanovništva iz 1991. godine, u Srebrenici je u 19 mjesnih zajednica ili 81 naselju živjelo 36.666 osoba. Etnički sastav je bio slijedeći: Bošnjaci 75,20%, Srbi 22,68% i ostali 2%, dok je

podjela stanovništva na osnovu spola bila slijedeća: 51,8% su bile osobe muškog spola, a 48,2% su bile osobe ženskog spola.

Genocidni (akti) proces protiv Bošnjaka u Srebrenici počinju se izvršavati već od aprila 1992, da bi kulminirali jula 1995. godine. Prema dosada raspoloživim podacima, u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu vršeno je – kroz razne oblike – kršenje brojnih ljudskih prava, što

¹ Prema: *Stanovništvo Bosne i Hercegovine, narodnosti sastav po naseljima*, Državni

zavod za statistiku Republike Hrvatske, CroStat, Zagreb, 1995.

je skoro u cijelosti (prema nekim procjenama 95%) činjeno od strane srpskih paravojnih snaga iz Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore, te JNA, kasnije tzv. Vojske Republike Srpske. To se prvenstveno odnosi na: prisilno raseljavanje, napade na civilne ciljeve, korištenje opsade i neselektivno i nesrazmjerno korištenje sile, pljačku i razaranja (sela) naselja, kulturnih objekata, prijeke egzekucije, zločine u zarobljeničkim logorima, silovanja, unakaženja, držanje talaca, opstrukciju humanitarne pomoći, napade na osoblje humanitarnih organizacija.² Svi navedeni oblici kršenja ljudskih prava prisutni su u genocidu nad Bošnjacima u Srebrenici, a njihovi akteri su vojska i policija Republike Srpske, vojne i paravojne formacije iz Savezne republike Jugoslavije.

Prisilno raseljavanje nesrpskog, dominantno bošnjačkog stanovništva u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu predstavljalo je najčešći oblik kršenja ljudskih prava. Srpske vojne i policijske snage su u prvoj godini agresije protjerale više od milion civila (ili jedna četvrtina stanovnika Republike Bosne i Hercegovine) iz njihovih domova. Kršenje osnovnog ljudskog prava na mjesto življenja regulisano je članom 49. Ženevske konvencije. U spomenutoj Konvenciji ističe se: "Pojedinačna ili masovna prisilna raseljenja, kao i deportacije zaštićenih osoba sa okupiranih teritorija na teritorije okupacione sile ili bilo koju drugu zemlju, okupiranu ili ne, zabranjeno je, bez obzira na motive".

Karadžićeva i Miloševićeva politika je, bez obzira na Ženevsku i druge konvencije, u, svom projektu, Velika Srbija unaprijed isplanirala uništenje bošnjačke nacionalne, etničke i vjerske skupine kao takve. U periodu agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu to je činjeno svim sredstvima. Tako je prisilno raseljavanje u Srebrenici sprovedeno shodno ključnom cilju agresije – stvaranju čistih etničkih

srpskih prostora, na način kako je to uobičajeno rađeno i u drugim mjestima Bosne i Hercegovine.

U agresiji na Bosnu i Hercegovinu, a kao dio etničkog čišćenja, nanosene su teške tjelesne ili duševne povrede etničkoj skupini – Bošnjacima. Etničko čišćenje je eklatantan genocidni akt, kojim se nastoji djelimično ili u potpunosti uništiti jedna grupa. Bošnjakinje su bile izložene silovanju pred očima djece, muževa, porodica, što je predstavljalo jedno od oružja u ratu. Silovanje žena, djevojaka i djevojčica se vršilo planski, organizovano i sistematski. Naime, srpsko-crnogorski agresor, predvođen bivšom JNA, je znao na šta treba udariti. Muški dio naroda, i to najzdraviji i najreproduktivniji, fizički likvidirati, a ženski moralno obeščastiti i ponižiti znajući da će rezultat toga biti iseljavanje sa prostora na kojima su Bošnjaci živjeli stoljećima i na kojima su predstavljali apsolutnu ili relativnu većinu stanovništva.³ Silovanje je sastavni dio kršenja međunarodnih principa o ljudskim pravima i humanitarnog prava. Uporište za to nalazi se u članu 147. Četvrtе Ženevske konvencije iz 1949, u kome se ističe da "mučenje ili nehumano postupanje", i "namjerno stvaranje velikih patnji ili ozbiljnih povreda tijela ili zdravlja" jesu "gruba kršenja", stoga su pravno kažnjivi ratni zločini. Unutar tog nehumanog postupanja može se smjestiti i silovanje. Zaštita žene posebno se tretira u članu 27. Četvrtе Ženevske konvencije, gdje se potencira zaštita "od svakog napada na njenu čast, a posebno od silovanja, prisilne prostitucije i svakog drugog oblika nedostojnog nasrtaja". U svemu tome računalo se na mentalitet žene Bošnjakinje, njenu vjeru, čast i odnos prema porodici, naciji itd. Kroz masovna, programirana i na etničkoj osnovi zasnovana silovanja, vrši se poniženje i degradacija cijele nacije, odnosno, njenog reprodukcionog

potencijala. Naime, mnoge silovane žene su izjavile da poslije svega ovoga nisu više spremne za rađanje, čime se kod mnogih završava reprodukcioni ciklus.

Fizička i psihološka tortura je drugi oblik mučenja kojima su bošnjačke porodice bile izložene. Pod fizičkom torturom podrazumijevamo udaranje, mučenje zvano "falanga" (teško udaranje po tabanima), rezanje, tortura hladnoćom, tortura toplotom, tortura iritacijom, zubno mučenje, tortura ušiju, zarezivanje nožem, prisilni položaj, električna tortura, gušenje, lažna pogubljenja, fizičko iscrpljivanje, prisilan rad, torture koje uzrokuju osakaćenje, tjelesna oštećenja i stalna nesposobnost (udaranje po ušima, osakaćenje, unakaženost) i dr. Pod psihološkim oblicima torture mogu se iskazati tehnike uskraćivanja, tehnike prinude, tehnike komunikacije, tehnike koje zloupotrebljavaju farmakologiju i psihijatrijsku praksu, tehnike spolnog mučenja.

Posljedice po bošnjačku porodicu kao rezultat genocida

Posljedice genocida i zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava po bošnjačku porodicu su ogromne, a neke od njih su: veliki broj raseljenih lica, problemi adaptacije na novu sredinu, siromaštvo, veliki broj jednoroditeljskih porodica, u većini slučajeva majki sa djecom, djece bez oba roditelja, narušeno mentalno zdravlje kao posljedica torture, itd.

Radi boljeg prezentiranja trajnih posljedica po bošnjačku porodicu sa kojim se i danas poslije dvadeset godina od počinjenog genocida susreće, značajno je navesti podatak da je do 20. septembra 1994. na širem području općine Srebrenica raseljeno oko 22.000, ubijeno i nestalo preko 3.000, ranjeno 1.820 ljudi, 912 je djece ostalo bez jednog ili oba roditelja.⁴ U periodu od 11. do 19. jula 1995. u, sigurnoj zoni

² Klasifikacija oblika kršenja ljudskih prava preuzeta iz: *Ratni zločini u Bosni i Hercegovini*, II dio, Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, str. 7.

³ *Od žrtve silovanja do borca za istinu*, Bilten Državne komisije za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u Bosni i Hercegovini, br. 3, mart 1993, str. 8.

⁴ Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava (AIIZ), *Ratno predsjedništvo općine Srebrenica*, broj 22/94, 27.04.1994. godine, str. 4.

Ujedinjenih nacija, Srebrenici počinjen je dobro smišljen, (efikasno) planski organizovan genocid. U tom periodu je ubijeno (oko) preko 8.000 Bošnjaka, dok je oko 30.000 žena, djece i starih protjerano. Mnogo djece je prošlo kroz koncentracione logore, izloženo raznim oblicima mučenja i silovanja, traumatizirano sa trajnim posljedicama.

Nestala lica

Mnoge preživjele žene izgubile su najmanje jednog člana porodice, najčešće muža, a neke i djecu, rođake i prijatelje tako da je broj nestalih kod jedne žene i do dvadeset članova porodice. Svakodnevni život predstavlja ženama veliki teret za koji nisu pripremljene u svom tradicionalnom i kulturološkom miljeu. Muški članovi porodice, koji su do jučer bili stub porodice, su nasilno i iznenada odvedeni i do danas se ne zna šta se desilo sa njima. Tada je kod njih nastao period koji je obilježen neizvjesnošću i čekanjem informacija o sudbini njihovih najbližih što budi emocionalne reakcije koje osciliraju između nade i očaja. U situacijama rata, gubitak bliske osobe često je samo jedan u nizu strašnih gubitaka i za preživjele ozbiljno traumatizirajuće iskustvo koje može razoriti porodicu i pojedinca. Dom za ljudska prava Bosne i Hercegovine je u određenom broju slučajeva pronašao da je neizvjesnost i patnja članova porodica nestalih osoba tokom dugotrajnog vremenskog perioda uzrokovala takvu mentalnu patnju koja spada u grube povrede ljudskih prava.

Smrt članova porodice

Smrt člana porodice ima utjecaja na porodične reakcije i prilagođavanje i vodi promjenama u porodičnoj ravnoteži. Smrt bilo kojeg člana porodice čini specifičan gubitak u porodici sa različitim posljedicama. Ukoliko je riječ o gubitku bračnog partnera, za drugog bračnog partnera finansijska, domaćinska i emocionalna odgovornost se i više nego udvostručuje. Ljutnja, depresija, beznađe,

usamljenost, osjećaj izolacije najvažniji su osjećaji bračnog partnera koji je izgubio izvor emocionalne podrške. Osim toga, smrt jednog od bračnih partnera povlači za sobom i pitanja samoodređenja i potrebu za formiranjem novog identiteta. Smrt bračnog partnera može biti posebno teška u slučaju jasne podjele tradicionalnih spolnih uloga u vezi kada je jedan partner nepripremljen na preuzimanje zadataka koji su neophodni da bi se održavalo domaćinstvo. U slučaju Bosne i Hercegovine, u većini slučajeva, muškarac je bio zadužen za ekonomski status porodice, dok je žena vodila brigu o djeci i domaćinstvu. Istraživanja koja su rađena na području Bosne i Hercegovine, vezana za dom i porodicu, pokazuju da opća percepcija jeste da se odgoj djece veže specifično za žene, a da se muškarci vežu za obavljanje muških poslova. Na tom osnovu grade se stereotipi, po kojima je dominantna uloga žene kao majke i muškarca kao oličenja snage i moći i još uvijek je evidentna podjela na ženska i muška zanimanja. Tradicionalni kulturni obrasci diktiraju rodne uloge prema kojima se muškarac, i to najčešće otac ili najstariji muški član porodice, smatra "glavom kuće", dok ženi pripada uloga brige o porodici, odnosno, javna sfera pripada muškarcu, a privatna ženi (CEDAW izvještaj, 2006-2009, Gender centar FBiH).

Smrt roditelja čini se najrazornijim od svih životnih stresova koje dijete može doživjeti. Gubitak je nenadoknadiv i ima najveće potencijalne psihološke posljedice. Djeca u procesu tugovanja svoje osjećaje opisuju riječima "biti zauvijek drugačiji od svojih vršnjaka".

Sva događanja sa roditeljima, drugim dragim osobama i vlastitim domom postaju intenzivniji stresogeni faktor ako je dijete bilo u situaciji da ih neposredno doživi (percepira), nego kada je dijete bilo na većoj prostornoj distanci od mjesta dešavanja.

⁵ Program praćenja, prevencije i liječenja demobilisanih branilaca i članova njihovih porodica od posttraumatskog poremećaja

Većina faktora ratnog nasilja čini ih psihički dezintegrativnijim, sa izuzetkom *statusa* izbjeglištva kao faktora. Što je dijete starije, faktor izbjeglištva je stresogeniji. Mlađa djeca su adaptiranija na promjene mjesta življenja pa ih to čini otpornijim prema tom stresogenom faktoru. (Šestanović, 2000 : 111)

Mentalno zdravlje: odrasli i djeca

Potrebno je istaći da je postratno stanje mentalnog zdravlja u Bosni i Hercegovini zabrinjavajuće. Prema jednom od brojnih izvještaja Svjetske zdravstvene organizacije (WHO) u Bosni i Hercegovini je oko 1.750.000 osoba koje se nalaze u stanju potrebe za psihosocijalnom pomoći.⁵ Mentalne bolesti su rezultat ratnih stresova, a, pogotovo, ako je taj rat bio agresorski i ako je u njemu počinjen zločin genocida kao u Bosni i Hercegovini 1992-1995. Najdjelotvornija terapija za žrtve bila bi preuzimanje odgovornosti za zločin, zadovoljavanje pravde i istine.

Preživjele žrtve rata u Bosni i Hercegovini se susreću sa kasnim posljedicama torture koje možemo podijeliti na fizičke, psihološke i socijalne.

Fizičke posljedice torture koje nastupaju nakon mučenja, a to su: fizički bolovi, ožiljci i ozljede od rana, hematomi, povrede zuba, frakture, vaginalne ozljede i krvarenje.

Psihološke posljedice tortura, po ovom istraživanju su: sniženo samopoštovanje, nedostatak povjerenja, nesigurnost u interpersonalnim relacijama, derealizacija, nesnalaženje u okruženju, poremećaji spavanja, noćne more, anksioznost, depresija, slabost koncentracije, oslabljena memorija, psihoseksualni problemi, izmijenjen identitet (osoba doživljava sebe drugačijom nego što je bila prije torture), psihotički poremećaji, posttraumatski stresni poremećaj (PTSD), "Complex PTSD" ili "Torture Syndrome".

– PTSP u Kantonu Sarajevo, Ministarstvo zdravstva Kantona Sarajevo, Sarajevo, 2008, str. 5.

U psihosomatske posljedice torture spadaju hronična glavobolja, depresija, ulkusne poteškoće, srčane smetnje, hipertireoza, dijabetes, visok krvni pritisak sa velikim oscilacijama, olopecija areata, enureza.

Socijalne posljedice torture obuhvataju:

- socijalnu stigmatizaciju, kako njihovu vlastitu tako njihovih porodica i rođaka,
- probleme sa zaposlenjem, kada žrtva gubi zaposlenje i svaki dalji pokušaj zaposlenja je bezuspješan,
- konfiskacija imovine, kada se žrtva krivi za "antinacionalne aktivnosti",
- poteškoće u dnevnim socijalnim aktivnostima, kada su žrtve torture takođe ograničene; okolina ih izbjegava i često odbija komunikaciju s njima i njihovim porodicama radi vlastite zaštite od iste sudbine.

Također, navode se sljedeće posljedice torture kod djece: anksioznost, poremećaj sna, noćne more, depresivno raspoloženje, agresivno ponašanje, regresivni simptomi (enureza, enkompreza), oslabljena koncentracija i snižena sposobnost memoriranja.

Psihosomatski simptomi kod djece u Bosni i Hercegovini su: glavobolja, gastrične smetnje, ulkusi, alopecija areota, hormonalne disfunkcije, dijabetes mellitus. (Popović, 1999 : 49-61)

Mnoge od navedenih posljedica torture se nalaze kod osoba u Bosni i Hercegovini kojima su nanesene teške tjelesne ili duševne povrede, što treba kroz različite ljekarske tretmane sanirati.

Siromaštvo

Kod porodica koje su ostale da žive na prostorima Bosne i Hercegovine, posebno u ruralnim područjima, izražen je visok stepen siromaštva i među sljedećim pojedincima i grupama:

raseljene osobe, manjinski povratnici, nositeljice domaćinstava, žrtve seksualnog nasilja pretrpljenog za vrijeme agresije, djeca bez roditeljskog staranja, starije osobe, penzioneri, osobe s invaliditetom.⁶ (Iako je u Federaciji Bosne i Hercegovine na snazi Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom, nakon donošenja izmjena i dopuna ovog Zakona⁷ svim osobama s invaliditetom manjim od 90% ukinuta su prava na invalidninu i na pomoć i njegu druge osobe, čime su ostavljeni bez ikakvih primanja i dovedeni na rub siromaštva).

Prava osoba s invaliditetom utvrđena su nizom međunarodnih standarda koje je ratificirala Bosna i Hercegovina i koji imaju ustavnu snagu, jer su sastavni dio Ustava Bosne i Hercegovine.⁸ Prema ovim standardima, svaka osoba ima urođena, jednaka, neotuđiva i univerzalna prava koja proizlaze iz dostojanstva svih ljudskih bića. Svaka država može uspostaviti mehanizme kojima regulira ostvarivanje ovih prava, sloboda i zaštitu s ciljem osiguranja jednakosti svih osoba. I pored svih važećih propisa, Bosna i Hercegovina nije primijenila jednu od bitnih preporuka Komiteta za ljudska prava Ujedinjenih nacija po kojem država mora osigurati da žrtve psihičke torture dobiju status civilne žrtve rata u oba entiteta, te da lične invalidnine koje dobivaju civilne žrtve rata budu usklađene među entitetima i kantonima te izjednačene s ličnim invalidninama boraca učesnika rata.⁹

Bitno je spomenuti da porodice u periodu izvršenja zločina od straha i panike nisu mogle da razumiju psihološke rane kroz koje su prošle. Bile su šokirane i prošle su kroz iskustvo da su izgubile dom, najbliže članove porodice, a istovremeno su morale da nađu snagu da se orijentišu i da nađu spas. Korjenite promjene dotadašnje

životne situacije i stresogenost događaja je izazvalo razdvajanje od muških članova porodice. Naime, porodična podrška i povećana porodična kohezija među članovima u okolnostima vanjske ugroženosti pomaže nošenju sa nedaćama. Iz tog se da zaključiti da razdvojenost porodice u izbjeglištvu predstavlja izvor stalnog stresa, razmišljajući šta im se dogodilo. Ako su u jednoj porodici jedan ili više članova porodice pogođeni ekstremnim traumatskim iskustvom, cijela porodica je pogođena, odnosno, ako je u jednoj porodici nestao jedan ili više članova porodice, onda se to odražava na zajednicu u kojoj porodica živi. Ako su u zajednici nestali muškarci, onda je narušena polna struktura zajednice, a to dovodi do promjene u strukturi porodice, promjeni uloge žena, novih odnosa i eventualnih problema u razvoju djece. Djeca su traumatizirana ratnim iskustvima, jer su bila uz oca u trenutku razdvajanja i njihov normalan psihofizički razvoj zavisi od podrške koju dobijaju u narednom periodu.

Zaključak

U radu smo ukazali samo na neke od posljedica zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava uključujući i zločin genocida na bošnjačku porodicu. Iz izloženog se da zaključiti da se bošnjačka porodica susrela s ogromnim posljedicama i problemima čiji je uzrok agresija na Bosnu i Hercegovinu. Osim gubitka bližih članova, porodice su bile izložene svim oblicima torture, raznim traumatskim iskustvima, a poslije toga su se morale boriti za osnovnu egzistenciju. U većini slučajeva žene su morale preuzeti ulogu oba bračna partnera. Uz dotadašnju brigu o domaćinstvu i odgoju djece, žene su morale brinuti i osigurati sve ostale potrebe porodice. Za cjelovit i zdrav razvoj djeteta potrebna su oba roditelja. Može

⁶ *Specijalni izvještaj o pravima osoba s invaliditetom*, Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, 2010.

⁷ "Službene novine FBiH", broj 14/09.

⁸ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) (ICCPR); Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim

i kulturnim pravima (1966) (ICESCR); Konvencija o pravima djeteta (1989) (CRC); Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (1979) (CEDAW); Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1966) (CERD); Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili

ponižavajućih tretmana ili kažnjavanja (1984) (CAT); Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

⁹ *Specijalni izvještaj o pravima osoba sa invaliditetom*, Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, novembar 2010.

se zaključiti da su djeca koja odrastaju u jednoroditeljskim porodicama (nastalim ubistvom jednog bračnog partnera) bila uskraćena da, promatrajući i na svoj način doživljavajući

odnos svojih roditelja, uče općenito o međuljudskim odnosima. Mnoga istraživanja potvrđuju važnost očeve uloge u djetetovom razvoju. Svojim učešćem u njezi i odgoju djeteta od

momenta kad ono dođe na svijet i njegovom odgoju, kao i odnosu s ostalim članovima porodice, otac utiče na djetetov kognitivni, emocionalni i socijalni razvoj.

Izvori i literatura

Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (AIIZ).

Bećirević, Edina (2009) *Na Drini genocid: istraživanje organiziranog zločina u istočnoj Bosni*, Sarajevo, Buybook.

Bojl, Frensis Entoni (2000), *Bosanski narod optužuje za genocid*, Sarajevo, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

Čekić, Smail (2007), *Istraživanje žrtava genocida sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog

prava Univerziteta u Sarajevu, KULT B. *Od žrtve silovanja do borca za istinu*, Biltten Državne komisije za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u Bosni i Hercegovini, br. 3, mart 1993.

Optužnica haškog tribunala protiv Slobodana Miloševića za genocid u Bosni i Hercegovini, DANI, Specijalni prilog, 7. decembar/prosinac 2001.

Popović, Sabina (1999), *Priručnik – tortura, posljedice i rehabilitacija – Bosna i Hercegovina*, Sarajevo.

Ratni zločini u Bosni i Hercegovini, (II dio) (1993), Helsinki Watch - Odjel

Human Rights Watch, Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo. *Specijalni izvještaj o pravima osoba sa invaliditetom*, Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Sarajevo, novembar 2010.

Upoznajmo Savez logoraša Bosne i Hercegovine, Savez logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, maj 2003.

Šestanović, Muhamed (2000), *Zločin nad psihičkim integritetom djece*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.

ز—ج—م—ل—ا

بعض عناصر العواقب الدائمة المؤثرة في الأسرة البوشناقية والناجمة عن جريمة الإبادة الجماعية والجرائم ضد الإنسانية والقانون الدولي، المرتكبة بحق البشانقة ٢٩٩١-١٩٩١

ياسمينه زاغوريتسا

يركز البحث على عدد من المشاكل الأساسية التي واجهتها الأسرة البوشناقية إبان العدوان على البوسنة والمهرسك، خاصة بعد ارتكاب جريمة الإبادة الجماعية ضد البشانقة في سريرينيتسا المنطقة الآمنة الخاضعة لحماية الأمم المتحدة. فبعد سقوط سريرينيتسا، قام كل من جيش جمهورية صربسكا والحيش البيوغوسلافي ووحدات المتطوعين من صربيا والجبل الأسود واليونان وروسيا، بارتكاب جريمة الإبادة الجماعية مع عمليات القتل الجماعي والاعتصاب وملاحقة الرجال الفارين في شعاب الجبال، إضافة إلى أشكال مختلفة من الأعمال الوحشية، بنية استئصال شافة الذكور، من الأطفال وحتى الطاعنين في السن. لقد قام المجرمون بالتعاون مع سلطات صربيا بنقل النساء والأطفال والمسنين إلى مدينة كرادان، وبذلك بقي جزء من الأسرة البوشناقية محافظا عليه، وإن كان ناقصا. ولكن واقع هذه الأسرة البوشناقية الممزقة بات مثقلا بمشاكل وتعقيدات كثيرة ما تزال نتائجها مستمرة حتى يومنا هذا. وبالرغم من أن السكان المطرودين والمُهجرين قد نجحوا في إنقاذ حياتهم "العارية" إلا أنهم واجهوا مشاكل كثيرة في التأقلم والانسجام والتعايش مع البيئة الجديدة، وكيفية تلبية احتياجات الحياة الإنسانية والاجتماعية الأساسية. تحاول الكاتبة في جزء من البحث أن تبرز بعضا من العواقب التي تواجهها الأسرة البوشناقية اليوم، بعد عشرين عاما على حدوث جريمة الإبادة الجماعية، مع التركيز على الأحوال النفسية عند الناجين من الإبادة الجماعية. الكلمات الرئيسية: الأسرة، الاضطهاد، الإبادة الجماعية، تربية الأطفال، النمو، الكرب، الفقر، التأقلم.

Summary

SOME ELEMENTS OF LASTING CONSEQUENCES OF GENOCIDE AND THE CRIME AGAINST THE HUMANITY AND THE INTERNATIONAL LAW COMMITTED UPON BOSNIACS IN THE PERIOD 1992-1995, WHICH AFFECTED BOSNIAK FAMILY

Jasmina Zagorica

The article will focus upon few basic problems that were facing Bosniak family during the aggression upon Bosnia and Herzegovina, especially the genocide in Srebrenica – a UN safe area. With the fall of Srebrenica, the Army of Srpska Republic, Yugoslav army, paramilitary units from Serbia, Montenegro, Greece, Russia have committed a crime of genocide with mass executions, rapes, human hunting of those who tried to escape over the surrounding mountains, and various other atrocities with intention to entirely eliminate the mail population of the area. In collaboration with the government of Serbia, they organised the transport of women, small children and elders to Kladanj, thus even though crippled, a part of Bosniak family survived. However, the issue of thus crippled Bosniak family is a complex problem with lasting consequences until this day. In attempt to safe "bare" life, expelled population, as refugees faced numerous problems of adaptation and assimilation in new surroundings. In this article the author will reflect upon some consequences of genocide that Bosniak family is suffering even today, twenty years after the crime was committed.

Key words: family, torture, genocide, bringing up of the children, growing up, trauma, poverty, assimilation